

УДК 94(100):372"17"

С. С. Андреева

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА 1772 Р.

У статті проаналізовано політику Російської імперії в Центрально-Східній Європі в останній третині XVIII ст. з точки зору її геополітичних планів виходу до Чорного моря та анексії Криму. Основну увагу приділено дипломатичній підготовці проголошення незалежності Кримського ханства 1772 року та реакції на це Османської імперії і провідних європейських країн. Прослідковано зв'язок зовнішньополітичних (воєнних та дипломатичних) акцій Росії на південному напрямку з подіями в Польщі. Показано наявність розбіжностей у вищому керівництві Російської імперії щодо зовнішньополітичної стратегії щодо Османської імперії та Кримського ханства. Існування формально незалежного Кримського ханства із збереженням його міжнародної правосуб'єктності протягом 1772-1783 років в цілому можна вважати тактичною та тимчасовою стадією в загальному процесі опанування Росією Північного Причорномор'я. Хоча проголошення незалежності Криму 1772 року було добре підготовлене, Російська імперія змушена була докласти ще багато зусиль по її міжнародному визнанню.

Ключові слова: Російська імперія, Османська імперія, Кримське ханство, російсько-турецькі війни, зовнішня політика.

У XVIII ст. опанування Російською імперією Північного Причорномор'я передбачало загальне послаблення Османської імперії, приєднання Кримського ханства, а також адміністративно-політичне закріплення на Лівобережжі Дніпра, інкорпорацію територій Запорозьких Вольностей та кочовиків євразійських степів, розвиток інфраструктури регіону і забезпечення його охорони. Південний напрям російської зовнішньої політики був складовою основної задачі на міжнародній арені в XVIII ст. – затвердження Росії у переліку великих держав, й тісно залежав від її західного, європейського напрямку.

Однак зовнішньополітичні плани Росії щодо Криму і комплекс методів по їх досягненню не мають однозначного трактування в сучасній історіографії. В західній історичній науці склався сталий образ Російської імперії як агресивної держави, що сформувалася шляхом колоніальної експансії [1-8 та ін.]. Натомість традиційним для російської історіографії як імперської, так радянської доби було підкреслення прогресивного значення включення Північного Причорномор'я і Криму до складу Росії.

Загальна криза 1990-х рр. супроводжувалася болісним для пострадянської імперської суспільної свідомості «зтисканням» геополітичного простору на важливих напрямках – на півдні і на заході – до кордонів XVI-XVII ст. Як спільну рису більшості сучасних російських досліджень можна назвати спрощений емпіричний підхід та односторонній націоналізм. Історичні обґрунтування геополітичних претензій на Крим та взагалі регіон південної України базуються на повтореннях тез про потреби колонізації, геополітичний інтерес у виході до південних морів, потреби в розвитку торгівлі і землеробства, гарантії безпеки, «руське» та «православне» месіанство. В новітній формі повторюються теорії «природних рубежів», під якими мається на увазі щонайменше північна берегова лінія Чорного моря з Кримом і Азовським морем і до Кавказького хребта.

Сучасна російська авторка М. Є. Лупанова (Лилова) в своїх дисертаціях як на кандидатський (2002) [9], так і докторський (2011) [10] ступінь робить висновок щодо успішної зовнішньої політики Катерини II: «кримська проблема» була вирішена до 1787 року. При цьому визначається практичне значення отриманих результатів власного дослідження та формулюються рекомендації діючим керівникам російської держави використовувати досвід імператриці у вирішенні «кримського питання». Вона наполягає: «...Крымский вопрос» и в наше время остаётся проблемным и перестаёт быть чисто российским или чисто украинским. Сегодня в «крымском вопросе» фокусируются очень многие проблемы, требующие научного обоснования и практического мирного разрешения не в ущерб интересов России» [9, с. 170].

Можна погодитися, що «приєднання» Криму до Росії як у XVIII ст., так і в XXI ст. було не тільки (а, можливо, і не стільки) воєнною проблемою, а проблемою міжнародного визнання цієї акції. Як зазначав А. Капеллер, методи приєднання Кримського ханства відповідали спочатку тим, які протягом попередніх двох століть застосовувалися московськими та російськими правителями щодо інших решток Золотої орди [2, с. 41-42]. Однак тепер Росія мала справу не з самостійними та потужними державними утвореннями на кшталт Казанського та Астраханського ханств, а з залежним від світової Османської імперії Кримським ханством. Тому такі значні геополітичні зміни, алгоритм і методи «приєднання» Криму становили нову проблему для російської дипломатії. При цьому важливою віхою в міжнародно-правовому аспекті виглядає саме набуття Кримським ханством, хоча б формально, незалежного статусу.

В тяглом, поетапному процесі інкорпорації земель Кримського ханства в політичне тіло Російської імперії з урахуванням воєнного, політико-адміністративного та дипломатичного аспектів, треба відзначити такі епізоди: початковий період російсько-турецької війни 1768-1774 рр. та її воєнна і дипломатична підготовка; перехід в російське підданство ногайських орд 1770 р.; проголошення незалежності Кримського ханства 1772 року та визнання цього статусу в Кючук-Кайнарджийському мирному договорі 1774 р.; анексія Криму 1783 р.; остаточне утвердження Росії в Криму за результатами переможної для неї війни з османами 1787-1791 рр.

Таким чином, період кримськотатарської незалежності тривав 1772-1783 рр. В свою чергу, його можна умовно поділити на такі етапи: 1) до 1776 р. – кримська еліта спробувала визначити ступінь своєї незалежності; 2) 1776-1778 рр. – коли російський фаворит Шагін-Гірей отримав владу завдяки російському втручання; 3) 1778-1783 рр. – коли Шагін-Гірей знищив багатотрадиційних кримських інститутів, але не в силах був встановити нові. В результаті цього Катерина II остаточно вирішила ліквідувати незалежність Кримського ханства (за англійським істориком А. Фішером) [3, с. 58].

Метою даного дослідження є аналіз геополітичної ситуації та дипломатії в регіоні Центрально-Східної Європи навколо проголошення «незалежності» Кримського ханства 1772 року як важливої ланки в його поетапній інкорпорації в склад Російської імперії та реакції на цей політичний акт як Османської імперії, так і провідних європейських країн.

Правління Катерини II знаменує активізацію імперії в південному напрямку. З 1762 р. зовнішню політику Росії фактично очолював граф М. І. Панін, а з листопада 1763 р. до 1783 р. він став на чолі Колегії іноземних справ. Основною складовою створеної ним зовнішньополітичної концепції утвердження Росії як великої європейської держави («північна система») було існування на західних кордонах Росії «буферу» з формально незалежної, але під сильними російськими впливами Польщі. Це було вкрай важливо і для подальшої боротьби з Османською імперією за вихід до Чорного моря [11, с. 50-51]. 1763 р. на польському престолі було утверджено проросійського ставленика С. Понятовського.

М. Панін відстоював перспективу мирного розвитку та організацію ефективного управління, а не витрачання грошей на масштабні війни, в чому при дворі протистояв партії фаворитів братів Орлових, які наполягали на рішучих діях у південному напрямку і найскорішого завоювання та приєднання Криму [12, с. 10]. Паралельно М. І. Панін завжди кріпив оборону проти Туреччини, однак уникав давати їй привід до війни, принаймні поки Росія достатньо не укріпиться в Польщі [13, с. 76]. Щодо кримських ханів, російська дипломатія застосовувала різний арсенал засобів – спроби підкупу, інтриги в Стамбулі з метою зміни хана, таємні пропозиції російської протекції.

Туреччина не виявляла особливого бажання розпочинати війну. Втручання Росії у польські справи не давали формальної підстави для оголошення війни, але самостійна Польща традиційно розглядалася турками як гарантія рівноваги в регіоні. У лютому 1768 р. геополітична ситуація в регіоні змінилася – в оборону польської державності і привілеїв католицького населення було проголошено Барську конфедерацію [14, с. 110-115]. Російська сторона не могла пожертвувати Польщею як частиною «північної системи» [13, с. 176-178].

Війна з Туреччиною 1768-1774 рр. була однією з небагатьох в російській історії, до якої вона була підготовлена [11, с. 53]. Російські війська були підтягнуті до турецького кордону і добре забезпечені. З війни 1733-1739 рр. та Белградського миру Росія отримала необхідні дипломатичні уроки і провела достатню дипломатичну підготовку нової війни. Ще з 1763 р. при Київській військовій канцелярії за наказом Колегії іноземних справ була створена секретна експедиція під началом канцелярського радника П. П. Веселицького, яка і контролювала ситуацію [15, с. 125-128]. Так як було важливим питання не уникання війни, а в контексті європейської політики вибір найзручнішого моменту та приводу до війни, то прикордонний інцидент в Балті в жовтні 1768 р. був в цьому розумінні вдалою провокацією. Його було представлено турецькою стороною як достатньо суттєвий привід для оголошення війни.

Французька дипломатія мала свої інтереси в Польщі та в Османській імперії, розглядаючи їх як ланки власної вже традиційної зовнішньополітичної концепції «східного бар'єру», спрямованого як проти Росії, так і проти Габсбургів. Франція, бажаючи послаблення Росії як європейської держави, сприяла розв'язанню російсько-турецької війни, але, водночас, застерігала поляків від тісного воєнного союзу з султаном та «притягнення турецьких і татарських військ в серце їхньої країни, тим більше, що, можливо, вони будуть зазнавати невдач» [16, р. 184]. Інша велика колоніальна імперія, що придивлялася до подій в регіоні – Англія – попереджала Катерину II від «необдуманих дій» у відношенні до османів і завірила султана в своїй підтримці [17, с. 188]. Тому перед Росією крім воєнно-стратегічних задач та визначення воєнно-політичних планів розпочатої війни стояла проблема пошуку союзників на європейській арені.

Ще до оголошення війни Туреччиною на засіданні 6 листопада 1768 р. Імператорська рада визначила оволодіння Кримським півостровом як головне питання війни, а також планувалося досягти вільного судноплавства на Чорному морі, для чого ще під час війни намагалися заснувати порт та фортецю [11, с. 54-55]. Із визначними воєнними перемогами росіян постала необхідність конкретизувати майбутнє ханства, враховуючи як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні чинники.

У цьому зв'язку інтерес представляє доповідь про кримських татар генерал-майора С. Стрєкалова на засіданні Воєнної Ради 15 березня 1770 року. Він вважав, що приєднання земель Кримського ханства з його народами не принесе значних зисків в плані укріплення оборони та поповнення податками державного бюджету, а, навпаки «непосредственным себе подданством Россия возбудит против себя общую и небезосновательную зависть и подозрение о беспредельном намерении умножения своих областей». Він запропонував домагатися у цій військовій кампанії миру з турками саме за умови незалежності Криму. В цілому з цього питання він підтримував гнучку позицію Паніна, який «склоняет к нашему подданству, но и в независимости от турецкой власти» [18, арк. 6-11].

На засіданні Імператорської ради 15 березня 1770 р. було вирішено не домагатися приєднання Криму, за достатнє визнали «незалежність» Криму від Туреччини [19, с. 43-44]. Проект Г. Г. Орлова оволодіння протоками і Стамбулом було відкинуто. Таким чином, по-перше, Росія уникала негативної реакції в Європі, а по-друге, в разі незалежності Кримського ханства від Османської імперії південь Росії прикривався буферною державою аналогічно Річі Посполитої на заході.

Найбільш повно імператриця виклала тезу про незалежність Кримського ханства як основну ціль війни в рескрипті командувачу Другої армії генерал-аншефу П. І. Паніну від 2 квітня 1770 року відомим під назвою «Наша система в рассужденіи Крымского полуострова и всех, под властью тамошнего Хана состоящих, Татарских народов» [20, с. 375-377]

1771 року поряд із значними успіхами російської зброї докладаються дипломатичні зусилля щодо припинення воєнних дій та початку переговорів із ханом Селім-Гіреєм III про відділення ханства від Османської імперії. Селім-Гірей не пристав на ці пропозиції. Плани Росії зустріли опір і у Європі, яка боялася такого стрімкого її посилення. Фрідріх II Пруський в записці до Катерини II від 4 січня 1771 року щодо умов миру з Туреччиною застерігав не наполягати на незалежності Криму [21, с. 288]. Ще більш рішуче застерігала Австрія, яка врешті уклала з султаном оборонний союз. Катерина II непохитно продовжувала обраний курс і дала різку відповідь: «Крим далі від Відня, ніж Молдавія та Валахія, а тому про нього не може бути і мови в переговорах з Австрією» [22, с. 424-429].

Катерина II на тлі воєнних перемог та перспективних дипломатичних комбінацій знехтувала цими пересторогами та в листі до Орлова чітко сформулювала вимогу незалежності Криму як умову мирних переговорів з Туреччиною (березень 1771 року) [23, с. 247-249].

14 липня 1771 року, скориставшись складною ситуацією в ханстві, новий командувач Другою армією князь В. М. Долгоруков захопив Крим та турецькі міста на узбережжі, Селім-Гірей втік в Туреччину. Ханом став Сахіб-Гірей II, а калгою Шагін-Гірей. З 27 червня В. М. Долгоруков починає приймати звернення татарських мурз щодо союзу з Росією. В Крим в якості російського представника до хана відправлено П. П. Веселицького [22, с. 434-436]. Певні надії покладалися і на візит до Петербурга Шагін-Гірея. Переговори про відділення ханства від Османської імперії з великим трудом, але просувалися. Таким чином, за виразом С. М. Соловйова «лёгкое дело – покорение Крыма – было кончено, началось самое трудное – утверждение так называемой независимости его» [22, с. 435].

Вже 12 серпня 1771 року Катерина II видає указ про дозвіл їхати безмитно торгувати в Крим хлібом, бо «все крымские татары и сам хан пришли в покровительство наше» [24]. Надалі йшла ще черга наказів з оптимізації торгівлі та грошового обігу в регіоні. Величезні кошти Катерина II виділила В. М. Долгорукову для підтримки цієї торгівлі, подарунки мурзам тощо [20, с. 377-378].

Катерина II чітко усвідомлювала необхідність міжнародного визнання і надалі утвердження в договорі з Османською імперією зміни міжнародно-правового статусу Кримського ханства. Дипломатичне забезпечення проголошення незалежності Криму стало результатом низки політичних домовленостей між Пруссією, Австрією та Росією 1772 року, практична реалізація яких означала перший поділ Польщі. Довгий час Росія не приставала на пропозиції розділити Річ Посполиту, так як, з одного боку, сподівалася зберегти свій вплив на всю країну, а з другого – і надалі політикою «умиротворення Польщі», тиском на залежного короля та підконтрольний сейм забезпечити права православних при збереженні польської державності. Цим пояснюється суперечливий і багато в чому вимушений характер дій дипломатії Катерини II під час першого поділу Польщі. Врешті, Росія пристала до політики Пруссії та Австрії щодо Польщі, яка стала засобом забезпечення «раціонального державного інтересу» її сусідів [25, с. 139-176]. Перший поділ Польщі для Росії, знесиленої війною, був компромісним варіантом: послаблення Польщі означало і послаблення в цілому «північної системи», однак відкривало шлях до оформлення незалежності Кримського ханства та підписання вигідного миру з султаном.

Після серії перемов у Петербурзі з братом короля Генріхом Пруським 4 січня 1772 року було підписано конвенцію між Росією та Пруссією про перший поділ Польщі [25, с. 421-426]. Конвенція наразі залишалася таємною, так само таємно 28 травня вийшов імператорський наказ про утворення на польських землях, що повинні були відійти до Росії, двох губерній та призначення генерал-губернатором графа З. Г. Чернишева [26].

Керівник зовнішньополітичного відомства Франції герцог д'Егільон в квітні 1772 року висловив російському послу заперечення щодо незалежного статусу Криму, бо це порушить рівновагу сил в Європі [27, с. 372-373]. Австрія і Пруссія хоча вже і змирилися з невідворотністю цієї акції, хотіли виступити посередниками. Австрія змушена була скасувати договір з султаном 1771 року і 25 липня 1772 року підписати з Росією аналогічну російсько-пруській конвенцію про перший поділ Польщі [25, с. 426-429], чим завершити його дипломатичне оформлення. Для М. І. Паніна це було важке рішення, він довго протидіяв планам поділу Польщі, але всі інші можливості перейти до підписання миру з турками в Європі не знаходили відклику. Таким чином, Росія в питанні визнання незалежності Кримського ханства нейтралізувала відкриту протидію своїм планам з боку Австрії та приховану з боку Пруссії. Це було важливо з огляду на непримиренну позицію Франції та її складні дипломатичні комбінації щодо Польщі та миру з турками за умов незалежності Криму.

Паралельно із переговорами з європейськими країнами в березні 1772 року вийшли на фініш російсько-кримські переговори про незалежність ханства. Маніфестом Катерини II від 11 квітня Сахіб-Гірея II було офіційно визнано ханом [20, с. 387]. 15 червня ратифіковано перемир'я з турками, укладене ще 19 травня графом П. О. Рум'яцевим [28]. Однак там не було зафіксовано попередніх умов щодо зміни міжнародного статусу Криму.

Влітку для «встановлення незалежності півострова» відряджено на переговори в Крим губернатора Слобідсько-Української губернії генерал-поручика Є. О. Щербиніна, який до останнього часу опікувався прийняттям в російське підданство ногайських орд. 1 серпня Катерина II спеціальною грамотою визнала незалежність правління кримських ханів, її Щербинін вручив Сахіб-Гірею II на урочистій аудієнції [20, с. 387-388]. Зауважимо, що це відбулося безпосередньо після підписання конвенції з Австрією щодо Польщі, а також початку мирних переговорів з Туреччиною на конгресі у Фокшанах за посередництва Австрії (27.07. -

28.08.1772). Головними вимогами російської делегації на чолі із князем Г. Г. Орловим були незалежність Криму, судноплавство в Чорному морі та порт, а також гарантування безпеки. Важливу роль в переговорах грала Австрія, в інтересах якої поступки в питанні про кримських татар були небажаними. Переговори тривали місяць, але турецька сторона не пристала на російські вимоги [29, с. 372-373]. Про підписання договору між про поділ Польщі граф Орлов, його противник, узнав вже у Фокшанах; його зухвала поведінка стала однією з причин зриву переговорів, і врешті призвела до відсторонення від влади «партії» Орлових [15, с. 220-232].

Наступні російсько-турецькі переговори відбувалися в Бухаресті при посередництві Франції (29.10.1772. - 9.03.1773). Із їх початком російська дипломатія зробила наступний крок в легітимізації незалежності Криму. 1 листопада 1772 року в Карасубазарі Сахіб-Гірей, делеговані від кримських татар та ногайців мурзи та Є. О. Щербінін підписали мирний та союзний трактат між Російською імперією та Кримським ханством («Декларація про відділення від Порти»), яка буде ратифікована Росією 29 січня 1773 року [30]. Зауважимо, що ратифікація договору з Кримом відбулася після завершення прийняття присяги в приєднаних до Росії польських провінціях і затвердження територіальних змін польським сеймом.

На конгресі в Бухаресті Катерина II заради незалежності Криму ладна була поступитися туркам Кабардою [29, с. 424] та навіть Молдавією та Валахією [31, с. 67]. Російській делегації на чолі з досвідченим дипломатом М. І. Обрезковим вдалося подолати деякі протиріччя. Турки погоджувалися на незалежність Криму за умов затвердження ханів у Стамбулі, але відмовили Росії у судноплавстві у Чорному морі та передачі Керчі та Єнікале. Переговори знов було зірвано [32, с. 7-13].

Вихід з війни Кримського ханства та оформлення незалежності Криму в складі з ногайськими ордами не внесли визначеності в міжнародну ситуацію, не було підписано мирний договір з Туреччиною, військові дії відновилися. Тому з середини 1773 року російська політична еліта пристає до думки, що «не можна утвердити раптом незалежність татар», «повне татар від турків відділення потребує ще багато часу та праці» [19, с. 265-266].

Тільки Кючук-Кайнарджийський мир 1774 р. закріпив на міжнародному рівні основні вимоги Росії – вихід до Чорного моря і судноплавство, незалежність Криму, але і з збереженням релігійного зв'язку ханства з Османською імперією (Артикул 3) [33]. Існування формально незалежного Кримського ханства із збереженням його міжнародної правосуб'єктності протягом 1772-1783 років в цілому можна вважати тактичною та тимчасовою стадією в загальному процесі опанування Росією Північного Причорномор'я. Наступним кроком була анексія Криму 1783 р. Однак зазначимо, що навіть в другій половині 1770-х років зберігалися інші перспективи розвитку геополітичної ситуації в регіоні [34, с. 121].

Проголошення незалежності Криму 1772 року як цілеспрямований акт російської зовнішньої політики було зумовлено загальною розстановкою сил в Центрально-Східній Європі як на театрах військових дій, так і дипломатичних коаліцій. Після геополітичних змін в регіоні певний ступінь незалежності Крим, на відміну від польських земель, мав саме в умовах балансування між Російською та Османською імперіями. Історики польської дипломатії показують зв'язок експансіоністських устремлень Російської імперії на південному та західному напрямках і зазначають, що незалежність Криму «була отримана завдяки опору татар, яким Туреччина в ім'я мусульманської солідарності прагнула надати допомогу» [35, с. 570].

На нашу думку, проголошення незалежності Криму стало результатом «великого компромісу», який полягає, по-перше – між зовнішньополітичними стратегіями Росії щодо Польщі та щодо Кримського ханства, тобто участь в першому поділі Річі Посполитої за участі Пруссії та Австрії за умови прихильності європейських держав до вирішення «кримського питання», по-друге – між державними елітами Росії, які або шукали зручного міжімперського розмежування з Османською імперією, або відкрито претендували на невласливі Росії південні землі. Хоча проголошення незалежності Криму 1772 року було добре підготовлене, синхронізоване з перебігом інших дипломатичних акцій, Російська імперія змушена була докласти ще багато зусиль по її фактичному політичному, адміністративному, військовому, економічному утвердженні та міжнародному визнанні.

Джерела та література

1. Дейвіс Н. Європа. Історія: Пер. з англ. П. Таращук, О.Коваленко / Н. Дейвіс. – К., 2000. – 1464 с.
2. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад: Пер. з нім. / А.Каппелер. – Львів, 2005. – 360 с.
3. Fisher Alan [W]. The Crimean Tatars / Alan [W].Fisher. – Stanford, 1978. – 255 p.
4. Fisher Alan [W]. The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783 / Alan [W].Fisher. – Cambridge, 1970. – 180 p.
5. Imperial Russian Foreign Policy Edited and translated by H.Reagsdale / Assistant editor V.N.Ponomarev. – Cambridge, N.Y., Melbourne : Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University press, 1993.
6. Lazzerini E. The Crimea under Russian Rule 1783 to the Great Reforms / E. Lazzerini // Russian Colonial Expansion to 1917 / Edited by Michael Rywkin With a foreword by Syed Z. Abedin. – London – New York, 1988. – С.123-138.
7. Moss W. A history of Russia. Volume 1 to 1917 / W. Moss. – London, 1997. – 600 p.
8. Reagsdale H. Evaluating the Traditions of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project / H.Reagsdale // Slavonic and East European Review. – Vol.66. – 1988. – P.91-117.
9. Лупанова М. Е. Екатерина II и крымская проблема в 1762 1787 гг. : дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / М. Е. Лупанова. – Рязань, 2002. – 229 с.
10. Лылова М. Е. Внешнеполитическая деятельность императрицы Екатерины Второй Великой (1762-1796 гг.) : дис. на . на соискание ученой степени доктора ист. наук : спец. 07.00.02 / М. Е.Лылова. – М., 2011. – 509 с.
11. Россия и Черноморские проливы (XVIII-XX столетия) / Под ред. Нежинского Л.Н., Игнатъева А.В. / Институт российской истории РАН. – М.: Международные отношения, 1999. – 560 с.
12. Рэгсдейл Х. Просвещенный абсолютизм и внешняя политика России в 1762-1815 годах / Х. Рэгсдейл // Отечественная история. – 2001. – № 3. – С. 3-25.
13. Миронова Е.М. Внешнеполитические взгляды и деятельность Н.И.Панина 1762-1772 гг. : дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Е.М. Миронова. – М., 1990. – 254 с.

14. Wielka historia polski. – Т. V. 1696-1815 / F.Lesniak, K.Karolczak. – Krakow, 1998.
15. Перминов П. Посол III класса / П. Перминов / Институт востоковедения РАН. – М., 1992. – 296 с.
16. Recueil des instructions donnees aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traites de Westphalie jusqu'e la Revolution francaise. Avec une introduction et des notes par Alfred Rambaud. – Т. 9. Russie. 1749 – 1789. – Paris, 1890.
17. Смирнов В.Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII в. и до присоединения его к России / В. Д. Смирнов // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. XV. – Одесса, 1889. – С. 20-403.
18. Архів зовнішньої політики Російської імперії. – Ф. 123. – Оп. 4. – Спр. 42.
19. Архив Государственного Совета. – В 4-х томах, в 9-ти частях. – Т. I. Ч. 2. Совет в царствование Еатерины II (1768-1796). Отделение юридическое. – СПб., 1869. – 932 с.
20. Андреев А. Р. Князь Василий Михайлович Долгоруков-Крымский. Документальное жизнеописание. Историческая хроника XVIII века / А. Р. Андреев. – М., 1997. – 380 с.
21. Переписка Императрицы Екатерины II с королем Фридрихом II (годы с 1762 по 1781) // Сборник Российского императорского общества. – Вып. 20. – СПб., 1876. – С. 149- 394.
22. Соловьёв С. М. Сочинения. В 18-ти книгах. Кн. XIV: История России с древнейших времен. Т. 27-28 / Отв. ред. И. Д. Ковальченко / Соловьёв С. М. – М., 1994. – 638 с.
23. Политическая переписка Екатерины II. Ч. 6. 1769-1771 г. // Сборник Российского императорского общества. – Т. 97. – СПб., 1896. – 543 с.
24. О дозволении желающим ехать в Крым с хлебом и др. безошлинно, так как все крымские татары и сам хан пришли в покровительство наше // Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. (далі – ПСЗРИ). – Т. 19. – СПб., 1830. – № 13636. – С. 294.
25. Стегний П. В. Разделы Польши и дипломатия Екатерины II. 1772. 1793. 1795. / П. В. Стегний. – М., 2002. – 696 с.
26. Именной, данный генералу графу Чернышову. О поручении ему управления присоединённых к России польских губерний // ПСЗРИ. – Т. 19. – СПб., 1830. – № 13807. – С. 507.
27. Черкасов П. П. Двуглавый орел и Королевские лилии: Становление русско-французских отношений в XVIII веке. 1700-1775. / П. П. Черкасов. – М., 1995. – 438 с.
28. Ратификация турецкого верховного визиря Мусин-оглу, данная фельдмаршалу графу Румянцеву // ПСЗРИ. – Т. 19. – СПб., 1830. – № 13822– С. 525-528.
29. Мирный и союзный трактат между Российской империей и ханством Крымским // ПСЗРИ. – Т. 19. – СПб., 1830. – № 13943. – С. 708-712.
30. Уляницкий В. А. Дарданеллы, Босфор и Черное море в XVIII в. / В. А. Уляницкий // Сборник Московского главного архива Министерства иностранных дел. – Вып. 3-4. – М., 1883. – 720 с.
31. Черкасов П. П. Франция и русско-турецкая война. 1768-1774 гг. / П. П. Черкасов // Новая и новейшая история. – 1996. – №1. – С. 50-76.
32. Соловьёв С.М. Сочинения. В 18-ти книгах. Кн. XV : История России с древнейших времен. Т. 29 / Отв. ред. И. Д. Ковальченко / Соловьёв С. М. – М., 1995. – 702 с.
33. Трактат вечного мира и дружбы, заключенный между империей Всероссийской и Оттоманскою Портою в ставке главнокомандующего, генерал-фельдмаршала графа Румянцева, при деревне Кучук-Кайнаржде ... // ПСЗРИ. – Т. 19. – СПб., 1830. – № 14164. – С. 957-967.
34. Орешкова С. Ф. Крымское ханство в 70е годы XVIII в. / С. Ф. Орешкова // Вопросы истории. – № 7. – 2008. – С. 121-126.
35. Historia Dyplomacji Polskiej : W 5 t. – Warszawa, 1982. – Т. II: 1572-1795 / Pod red. Zbigniewa Wójcika. – 775 s.

Андреева С. С. Внешнеполитические аспекты провозглашения независимости Крымского ханства в 1772 году.

В статье проанализирована политика Российской империи в Центрально-Восточной Европе последней трети XVIII в. с точки зрения ее геополитических планов выхода к Черному морю и аннексии Крыма. Основное внимание уделено дипломатической подготовке провозглашения независимости Крымского ханства 1772 года и реакции на это Османской империи и основных европейских держав. Прослежена взаимосвязь внешнеполитических (военных и дипломатических) акций России на южном направлении с событиями в Польше. Показано наличие различных подходов среди высшего руководства империи во внешнеполитической стратегии относительно Османской империи и Крымского ханства. Существование формально независимого Крымского ханства с сохранением его международной правосубъектности в течение 1772-1783 годов в целом можно считать тактической и временной стадией в общем процессе укрепления России в Северном Причерноморье. Хотя провозглашение независимости Крыма 1772 года было хорошо подготовленной акцией, Российская империя должна была прилагать еще много усилий для ее международного признания.

Ключевые слова: Российская империя, Османская империя, Крымское ханство, российско-турецкие войны, внешняя политика.

Andreeva S. S. The external aspects of the proclamation of the independence of the Crimean Khanate in 1772

This article is devoted to the analysis of the politics of the Russian Empire in the central-eastern Europe in the last third of the eighteenth century, in terms of its geopolitical plans to get an access to the Black Sea and the annexation of the Crimea. Special attention was paid to diplomatic preparation for the proclamation of independence of the Crimean Khanate in 1772 and the response to this action of the Ottoman Empire and the leading European countries. The connection of foreign policy (military and diplomatic) Russia's actions in the southern direction with the events in Poland are observed. The discrepancies among the top leadership of the Russian Empire concerning foreign policy strategy for the Ottoman Empire and Crimean Khanate are shown. The existence of the formally independent Crimean Khanate while maintaining its international legal personality during 1772-1783 in general can be considered as a tactical and a temporary stage of the overall process of Russian's mastering on the Northern Black Sea areas. Although the proclamation of independence of the Crimea in 1772 was well prepared, the Russian Empire had to make lot of efforts concerning its international recognition.

Keywords: Russian Empire, Ottoman Empire, Crimean Khanate, Russian-Turkish wars, foreign policy.